

Di Ronî Mîna Evînê Tarî Mîna Mirinê, Ez ê yekî bikujim û Lehîyê De Tezahurên Biyanîbûnê

The Manifestations of alienation in the novels named *Ronî Mîna Evînê Tarî Mîna Mirinê, Ez ê yekî bikujim and Lêhî*

Mehmet Emin PURÇAK*

PUXTE:

Mehmed Uzun û Firat Cewerî di romannûsiya Kurdî de xwedî kedeke mezin in. Mehmed Uzun heta mirina xwe heft roman nivîsîne. Firat Cewerî jî heta niha bi çar romanên xwe di dîroka romana Kurdî de cîhê xwe girtiye. Her du nivîskar jî ji pêvajoyên manend re derbas bûne û bandora vê jî di romanên wan de dixwûyên. Em di romanên *Ronî Mîna Evînê Tarî Mîna Mirinê, Ez ê Yekî Bikujim û Lehîyê* de serlehengên xwedî hişmendiya netewî dibînin. Lehengên van romanên, ji welatê xwe, ji bajarên xwe, ji ziman û çanda xwe hez dikin. Van lehengan di xortaniya xwe de di nava xebatên polîtîk de cîh girtine û ji bo tekoşînê berxwe dane. Ji aliyê derûnî û fîzîkî ve pir baş û xweş in. Di van romanên de em dibînin ku ew lehengên xwedî kesayetek polîtîk, di nava salan de fikrên xwe yê polîtîk û îdeolojîk diguherînin, ji welatê xwe, çand û axa xwe dûr dikevin. Naxwazin li wî welatî, li ser wê axê, di nava wan mirovan de bijîn. Ji ber vê jî dixwazin ji civaka xwe dûr bikevin. Di vê navberê de derûniya wan jî têk diçe. Ango di van romanên de hêmanên bîyanîbûneke polîtîk, psîkolojîk û mekanî derdikevin pêş û em jî dixwazin ji van aliyan ve romanên tehlîl bikin.

Bêjeyên Sereke: Mehmed Uzun, Firat Cewerî, biyanîbûn, mekan, psîkolojî.

ABSTRACT:

Mehmed Uzun and Firat Cewerî have great efforts in the Kurdish novel. Mehmed Uzun wrote seven novels throughout his life and Firat Cewerî took his place in the

* **Dr. Zanîngeha Muş Alparslanê, Fakulteya Fen Edebiyatê, Beşa Ziman û Edebiyata Kurdî.**
Dr. Muş Alparslan University, Faculty of Arts and Sciences, The Department of Kurdish
Language and Literature, epurcak@hotmail.com, ORCID: 0000-0003-1875-5842

history of the Kurdish novel with four novels he has written so far. Both authors went through similar processes traces of which can be seen in their novels. In the novels called *Ronî Mîna Evînê Tarî Mîna Mirinê, Ez ê Yekî Bikujim û Lehî*, which we will focus on, we see that the protagonists have national consciousness. They love their country, city, language and culture. The heroes took part in political works and struggled in their youth. They are physically and psychologically in good condition and handsome. In these novels, heroes who have a political identity change their political and ideological ideas over the years; they move away from their country, culture and land. They don't want to live in that country, in those lands and among those people. Therefore, they want to get away from their community. Meanwhile, their psychology deteriorates. In other words, these novels reflect political, psychological and spatial alienation, and we want to analyze them from these aspects.

Keywords: Mehmed Uzun, Firat Cewerî, alienation, space, psychology

1. DESTPÊK

Her nivîskar ji civakekê derdikeve û problemên civaka xwe, ew jî bi civaka xwe re diji, hîs dike û dibîne. Ji ber vê jî gelek çaran berhemên xwe ji van pirsgerêkan dihûne, dirêse. Afirîneriya xwe li ser vana diceribîne. Nivîskarên Kurd jî di berhemên xwe de li ser civaka xwe, pirsgerêk, pevçûn û şerê di nava Kurdan û yê di navbera Kurdan û dewletên desthilatdar de disekinîn û vana wekî mijar û tema bi kar tînin. Em jî dixwazin di vê xebata xwe de li ser sê romanên Kurmançî (*Ronî Mîna Evînê Tarî Mîna Mirinê, Ez ê Yekî Bikujim û Lehî*), berê xwe bidin mijarên roman û tevgerên lehengên romanên. Di sê romanên me hîlbijartine de pirsgerêkên civakî û ferdî di kesayetên lehengan de guherandinên neyênî pêk tinîn û ev jî bi peyva “biyanîbûnê” tê îfadekirin. Her çiqas gelek formên bîyanîbûnê hebîn jî em dixwazin di van romanên de berê xwe bidin bîyanîbûna polîtîk, psîkolojîk û mekanî. Ji bona vê jî em dê berê behsa biyanîbûnê û formên wê bikin, paşê jî bo romanên metodolojîya berawerdkirinê bi kar binîn û analîzên xwe yên li ser van berheman de bikin.

2. BÎYANÎBÛN

Bîyanîbûnê em dikarin ji bo gelek qadên cuda binirxînin. Ji aliyê aboriyê, sîyasê, dîrokê, psîkolojî û teolojîyê ve îmkana nirxandinê heye. Ji ber afirandinê em dikarin têgehê bi perspektîfa teolojîyê ve binirxînin (Tolan, 1980: 143). Temel Demirer û Sibel Özbudun ji vî aliyê ve têgehê dinirxînin. Bi ya wana, peyv di zimanê Grekan de ji peyva *alloiosîê* tê. Di zimanê Latînî de bi forma *alienatio* cîh girtiye di wateya “xayîsbûyîn, jiserxweçûyîn, jiserhêşçûyîn”ê de hatiye bikaranîn. Di antîkîteyê de û di dema Helenîstîk de di wateya “yê yek û tek ve” ango bi “yezdan” re yekparebûn, “xwe gîhandina yezdan” de hatiye bikaranîn. Ne tenê paganên serdemên antîk di heman demê di mîstîkên filehan û tesawûfa misilmanîyê de jî

di vê wateyê de derdikeve pêş (Demirer - Özbudun, 1998: 10). Nixandineke din jî dibêje têgeha biyanîbûnê cara yekem li Rojava, bi pûtperestiyê ve derketiye holê (Tolan, 1980: 143). Ango mirov bi destên xwe pûtan çêdikin û paşê wana bi sifetên yezdaniyê ve mezin dikin yan jî em dikarin bibêjin ku bi destên xwe yezdanên xwe diafirînin. Ev şîrove jî rasterast qiseya Îbrahîm ya di Sûreya Enbiyayê de tîne bîra mirov. Elbet ger armanca me şîroveyeke têlojîk be, em dikarin xwe bigihînin afirandina Adem û Hawayê jî. Lewre di *Quranê* de Sureya Hîcrê de Xwedê dibêje “Sond be, Me însan (Adem) ji hişkahiyeke pehtî, ji heriyeke reşeguherî afirandiyê (Ayeta 26).” û “Dema min ew tekûz kir û min ji ruhê ku mexlûqê min e puf kirê, vêca di cih de hûn jê re herin sicûdê (Ayeta 29).” Ji van ayetan ku em hereket bikin, em dikarin vê şîroveyê bikin: Yezdan, Adem bi destê xwe afirand û bi rihê xwe ew bican kir. Ew kire bihuştê û derbendek jê re danî. Lê Adem ev debend binpê kir. Bi vî avayî Adem ji yezdan û ji bihuştê re biyanî bû û ji wir hat avêtin. Em ji teoriya Darwin hereket bikin jî dîsa veguherandinek derdikeve ber me û em vê jî dikarin wekî şikleke biyanîbûnê şîrove bikin.

Ne tenê teolojî, di qada felsefeyê de jî ev problem hatiye nîqaşkirin. T. I. Oisermann di maqaleya xwe ya derbarê vê mijarê de bi perspektîfeke marksîst li meseleyê dinihêre û dibêje hem di berhemên rewşenbîrên sedsala 18. -ango rewşenbîrên qirna rewşendariyê- de û di feylesofên Alman yê klasîk (bi taybet jî di Fichte, Hegel û Feuerbach) de biyanîbûnê problemeke sereke bû. Bi gotina Oisermann, biyanîbûnê ji aliyê çavkaniyên xwe ve di du xalan de dikare bê dabeşkirin: 1- Têgeheke teolojîk e. 2- Hem jî xwe (laşê xwe, kokên xwe, hwd) ‘veqetîn’ hem jî (bi hebûneke din ve) ‘yekparebûnê’ dihewîne (Oisermann, 1974: 47-48). Lê li hember vê nixandina Oisermann jî, Demirer û Özbudun dibêjin bi xêra serê Hegel biyanîbûnê dibe problemeke felsefeyê (Demirer-Özbudun, 1998: 11). Lê veqetîna misoger bi Karl Marks dest pê dike. Ernest Mandel dibêje Marks cara yekem, dema ku li ser Hegel dixebite biyanîbûnê nas dike. Lê di destpêkê de ew li ser têkiliya ferd û dewletê disekine: “Di têkiliyên mirova yê bi dewletê re wekî hemwelatîyekî biyanîbûna (biyanîbûna siyasî) ji bo ramanên Marks yê siyasî, felsefî û civakî re dibe destpêk (Mandel, 1974: 50).” Li gor Mandel, Hegel dibêje hewcedariyên mirov, wî mecbûr dikin ku hertim bixebite, lê di encama vê xebatê de tiştê ku derdikeve holê dibe tiştê xerîb, biyanî. Bi vî avayî jî fikrên xwe yê biyanîbûnê dide mayîndekirin (Mandel, 1974: 52). Herwiha em dikarin bêjin Hegel biyanîbûnê wekî tiştê mecbûrî, tiştê muqedder dibîne. Lê di Marks de biyanîbûnê, “tiştê ku aîdî mirov e, tiştên ku mirov bi xwe diafirîne, di ser kirdeyan/ subjeyan re cih digire û diyarkir dibe (Demirer-Özbudun, 19)” ye û bi vî avayî Mandel û Demirer-Özbudun biyanîbûna Marks ji aliyê cuda ve şîrove dikin û dibêjin Marks, biyanîbûnê di demên cuda de cuda bi kar aniye. Di berhemên xwe yê salên ewil de têgeha ku wekî “biyanîbûnê” hatiye bikaranîn, di xebatên wî

yên salên pêş de wekî “tiştûbûyîn” (reification) û “fetîşizma metayê” cîh digire (Demirer-Özbudun, 1998: 20-25). Ernest Mandel di maqaleya xwe de bi çar xalan ve li ser biyanîbûna ekonomîk jî disekine. Lê ji ber ku di romanên de ev alî zêde derneketiye pêş, em li ser vê xalê nasekinin.

Mirov zindîwereke piralî ye. Ji ber vê em wiya ne tenê bi aliyê wê yê maddî ve, ji aliyê derûnî ve jî divê bifikirin. Li der û dora me tiştên diqewimîn ji aliyê fîzîkî ve bandorê li ser me dikin û tesbîtkirina van bandoran hêsantir e. Wekî mînak em dikarin guherandina cîh û war, guherandina xwezayê, guherandina cil û berg, hwd bifikirin. Mirov bi rehetî dikare guherandinên bi vî avayî bişopîne û bibîne. Lê di heman demê de ev guherandinên di gerdûna derva de diqewimin, li ser his û dilê me jî tesîr dikin. Em bi şiklekî vana tînin ziman yan jî hinek çaran laşê me bê biryareke îradî vana nîşanî derva dide yan jî derdixe derva. Li vir civaka kapîtalîst û tîkiliyên di pergala kapîtalîst de diyardeyên girîng in. Lewre kapîtalîzm hertim hewcedariyên me zêdetir dike û ev rewş me dixwe nava biyanîbûneke ekonomîk. Lê ev biyanîbûn li vê derê nasekine û bandorê li ser tîkiliyên me yê civakî û derûniya me jî dike. Mirov, li hember keda xwe, li hember mirovan û li hember xwe jî dike-ve nava biyanîbûnekê. Malê ku ew bi keda xwe diafirîne, nikare bibe xweyê wî malî. Patronê ku bi keda wî dewlemend dibe, ji wî re biyanî ye û ji bona ku debara xwe bike, di nava lezûbezê de mecbûre ku hertim zêdetir bixebite. Ev xebata zêde jî dibe sedem ku ew jixwe, ji malbat û civaka xwe re bibe xerîb. Wekî Marks jî li ser disekine, mirov dibe wekî robotekî, wekî makîneyekî (Mandel, 1974: 60). Edî di li derva rewşeke dîstopîk hakimê jiyânê ye. Tiştên ku em diafirînin hukmê li me dikin. Ev jî bi xwe re gelek pîrsgirêkên derûnî û civakî derdixin holê. Ev rewş jî me mecbûr dike ku em guh bidin sosyolog û psîkologan.

Civaknas Emile Durkheim ji bo rewşa civakê ya ku hatiye vê astê terfî bike, peyva anomiyê bi kar tîne. Bi anomiyê ve, biyanîbûna di nava civakê de tîne ziman û dibêje zêdebûna asta vê biyanîbûnê dê di civakê de bibe sedemê kaosekê. Vê rewşa kaotîk ya civakê jî bi anomiyê ve pênasê dike (Tolan, 1980: 195) Psîkolog Erich Fromm jî li hember jiyana modern û civaka nûjen li ser biyanîbûna psîkolojîk disekine û dibêje, “Kesê ku tendurustiya aqilê wî baş e, afirîner û nebîyanîbûyî ye (Fromm, 1982: 299)”. Li gor Fromm biyanîbûn nexweşî ye. Nîşaneyên vê nexweşiyê jî ev in: Kesên biyanîbûyî nikarin azad tevbigerin û biryaran bidin, bi tena serê xwe nikarin hereket bikin û hestên xwe yê bi rastiyê wînda dikin. Bi vî avayî mirovekî ku îradeya wî ji destê wî hatiye stendin, wekî robotekî tevdigere. Herbert Marcuse jî xwedî qanaatekî nêzîkî fikrên Fromm e. Li gor Marcus, civaka sanayiyê mirov ji rastiyê dûr dixwe û mirovan dike wekî cinawirên ku ferdan dixwin. Mirovên piralî ne, ji vê piralîbûnê dûr dixin, ev mirovên yekalî jî ji îradeya xwe û ji azadiya xwe tînen dîrxistin (Marcus, 1975: 292-293). Ji ber van guherandinan mirov ji xwe re, ji xwezaya xwe, ji erdnîgarî û mekanên ku dizane, nas dike re

dibe bîyanî. Bi vî avayî biyanûbûna mekanî jî pêk tê.

Me bi kurtasî bi mînakên ji felsefe, psîkolojî û sosyolojiyê behsa bîyanûbûnê kir. Lê ev tema ne tenê di van qadan de, ji sînemayê bigire heta şano, muzîk û wêneyê di qadên hunerê de jî bûye malzeme û derbarê vê temayê de gelek xebat derketine meydana. Em dê di beşên jêrê de li ser van sê cureyên biyanûbûnê û diyardeyên wan di romanên Ronî *Mîna Evînê Tarî Mîna Mirinê, Ez ê Yekî Bikujim û Lehiyê* tespît û şîrove bikin.

2. 1. Biyanûbûna Polîtîk

Peyva “polîtîk”ê di Yewnaniya kevn de ji “polis”ê tê û di wateya “bajêr, cîhê mustahkem” de ye. Peyva *politikós πολιτικός* jî di Yewnaniya kevn de di wateya “siyasî, tiştê bi dewletê ve têkildar” de tê bikaranîn. Di Frensî de ev, *politique* ango “siyasî” û “siyasetê” de tê bikaranîn.¹ Ernest Mandel jî di şîroveya xwe ya derbarê bîyanûbûnê de digot, “biyanûbûna polîtîk, wekî hemwelatîyêkî biyanûbûna têkiliyên mirovan bi dewletê re” bi nav dike (Mandel, 1974: 50).

Helbet em dikarin perspektîfa vê têgehê firehtir bikin. Lewre têkiliyên siyasî tenê bi dewletê re pêk nayên. Belê dewlet pergaleke polîtîk e. Lê di heman demê de têkiliyên mirovan bi partî û rêxistinên siyasî re jî têkiliyên polîtîk in yan jî li hember dewletê û desthilatdariyê rexne û nîrxandin jî dibe tevgerêkî yan jî seknêke polîtîk. Em dê ji vî fikrî hereket bikin û di romana Ronî *Mîna Evînê Tarî Mîna Mirinê, Ez ê yekî bikujim û Lehiyê* de lehengan ji aliyê seknên wan yê polîtîk ve binirxînin.

Em dikarin bibêjin her sê romanên ku em dê li ser wan bixebitin jî bi bandora jîyan û qewimînên li welat hatine nivîsîn. Ronî *Mîna Evînê Tarî Mîna* (1998) li welatêkî xeyalî derbas dibe. Di vî welatê mezin û fireh de herêmên cuda hene. Ji bo navenda bûyeran vebêjer li ser paytextê welatê mezin û bi gelemperî jî li ser bûyerên li Welatê Çiyayan disekine. Rêveberiya Welatê Çiyayan di destê desthilatdariya Welatê Mezin û di destê General Serdar de ye. General Serdar bi darbeyekê rêveberiya Welatê Mezin dixê destê xwe û bi hinceta di her parçeyê welatê de pergala xwe bide qebûlkirin, êrîşan dibe ser Welatê Çiyayan û bi vî jî qirkirinêkê dide destpêkirin. Di rewşeke wiha de herkes kêman jî zêde, di binê bandora vê tevgera leşkerî û siyasî de dimîne. Vê tevgera General Serdar dikarin em dikarin wekî biyanûbûna polîtîk binirxînin. Lewre General Serdar li hember pergala ku tê de wezîfeyê digire, bi hêza artêşa di binê fermana serokê dewletê de ye darbeyekê pêk tîne û xwe dike serokê dewletê.

Di romanê de serlehang Baz û Kevok in. Vebêjer bi van gotinan herduyan be-

1 <https://www.nisanyansozluk.com/?k=politik> (Dîroka Jêgirtinê: 07.04.20)

rawerd dike:

Serpêhatiya Baz ku ew ê, bimisogerî, tu carî pê nizanibe, weha dest pê dike. Bi mirin û xwînê, saw û tirsê, sar û sermê. Ya serpêhatiya Kevokê? Serpêhatiya Kevokê jî, em ê bibêjin, bi qasî bîst salan bi dû serpêhatiya Baz re, dîsan li Welatê Çiyayî, di rojeke germ a dawîya biharê de, dest pê dike. (Uzun, 2002: 53).

Malbata Baz, di van operasyonên dagirkirina Welatê Çiyayî de, gundê xwe terk dikin û di nava newalê de di şikeftan de xwe vedişêrin. Lê artêşa Welatê Mezin şopa wan dibîne û wana di şikeftê de qetl dike. Li hember bombekirin û êrîşên bi çekên giran ve jî, di dawîya êrîşan de zarokêk ji vê şikeftê sax derdikeve û zabîtek jî wî zarokê dibe, dide sêwîxaneyekê û lê xwedî derdikeve û bi alîkariya wî zabîti Baz di artêşa Welatê Mezin de dibe zabîtek û armanc û wezîfeya wî ya yekem jî têkbirina serhildana li Welatê Çiyayî e. Bi operasyonên xwe yê serkeftî ve di nava artêşê de deng dide û amîrên wî jî wî taltîf dikin. Piştgiriya wî dikin. Ji bona çekdarên serhildêr tîk bibe hemû rê û rêbazan mubah dibîne û diceribîne. Heta ku di êrîşekê de Kevokê dîl digirin, Baz fermanarekî artêşê ye û bi vê jî serbilind e. Ji serokê dewlet û artêşê bi rêzdariyeke bêhempa hez dike. Vebêjerê romanê vê xalê bi van hevokên tîne zimên: “Lê ew nema tenê ye. Ew mensûbê ordiyê mezîna e, zabîtkî û kumandarekî hêzeke desthilat a hemû herêmê ye (Uzun, 2002: 62).”; “Êdî quweta Baz heye, aboriya wî li cih, apoletên nîşanên wî ser mil, hêz û quweta ordiyê û dewletê li piştê wî ye (Uzun, 2002: 63).” Dema Baz bi “keçîka porzer” re dizewice, di şeva gerdegê de ji ber ku keçîk dibêje ez di mala xwe de çek, şûr û xençeran naxwazim, Baz matmayî dimîne. Dû re ku portreya General Serdar ya li diwarê malê ye ji dîwar dadixîne. Li hember vê tevgera hevsera Baz, Baz di şeva wan ya gerdegê de li “keçîka porzer” ango hevsera xwe dixê û bi giranî birîndar dike (Uzun, 2002: 94-95). Dema pev diçin, hevsera Baz bi van gotinan êrîşî Baz dike: “...ker kûrê keran, kurê bêkes û bêeslan (Uzun, 2002: 177).” Em dikarin bibêjin ev gotin, kurmê yekem e dike dilê Baz ji bo rabirdûya wî. Di beşekê din de vebêjerê romanê bi van gotinan rewşa Baz îfade dike: “Baz; leşkerekî dewlet, welat, ala û serekê dewletê; parêzger û çavênê disiplîn, nîzam, pergala û dûzanê; xwedî hedef û armanc, mewkî û cih. Baz; her tişt ji bo wî û dewleta wî, serek û mewkiya wî; her tişt ji bo disiplîn û qayideyên wî (Uzun, 2002: 268).”

Rojên ku Kevok dîl e di destê Baz de ye, Baz ji bo civîneke leşkerî diçe paytextê Welatê Mezin. Baz di vê civînê de behsa Welatê Çiyayî dike dibêje, em dê li hember wan bêguman bi ser kevin, em dê wan tîk bibin. Ê vê pirsê dike:

Lê heta kêngî? Em ê zora wan bibin, lê em ê bikaribin baweriyê germ bidin wan, wan bikin dostê xwe? Bêguman em ê zora çek, tiving û şerê wan bibin, lê em ê bikaribin zora stran, destanên wan ên ji bo me, nenas, bibin? Zora dengê wan stranên bibin, gotinên wan ên sirtijî, pise pisa wan a bêpayan xurt, efsane û çîrokên wan

ên serhildanê bibin? Quweta wan a herî mezin aha ev tiştên hanê ne; zimanê wan, gotina wan, destan çîrokên wan ruhiyeta wan a –ji bo me- nediyar. Hêza wan, ne çek, şer, pevçûn û mirin e, lê ev tiştên ku ez qal dikim, in. Em ê bikaribim xwe bi van tiştan, kûrahiyên van tiştan bigihînin û zora wan bibin? Me do kuşt, em îro dikuji, lê em ê bikaribin ruhê wan ê nediyar, îsyankar, nenas ku bi bayê sibê û hinhûra şevê, tava rojê û ronahiya heyvê di nav çem, kanî, çiya, zinar, dar, daristan, gelî, newal û esmanên wan ê digere, bikujin? (Uzun, 2002: 338)

Baz van gotinên xwe di civîneke fermanदारên payebilind de, li Welatê Mezin dibêje û wekî ku her kes şoke bibe, di civînê de bédengiyek kûr çêdibe li hember van gotinên dawiya axaftina Baz. Li wê derê amîrên wî ji wî dixwazin ku Kevokê teslîmî dewletê bike. Li hember vê daxwazê Baz naxwaze Kevokê teslîm bike û amîrê wî dibêje tu li wan deran zêde westiyayî, dê emê di demeke nêzik de terfiya te çêkin, tayîna te ji wî welatî hildin. Em dibînin ku dilê Baz vê jî qebûl nake. Naxwaze ji Welatên Çiyayan û ji hevalên xwe yên leşkeriyê dûr bikeve. Baz dema li xwe û kirinên xwe difikire vana dibêje:

Haya kê niha ji Baz heye? Kî dizana Baz kî ye, çi dike? Kî qîmetekî xuyayî dide şixul, lez û bez, fedakarî û wefakariya Baz? Ji bîst salan zêdetir e ku ew li wî aliyê jibîrbûyî yê cehenemekê, tevî mirin, kuştin, şewat û tirsê, bi şev û roj, dixebite. Wî jiyana xwe, ji bo welat, dewlet, millet, yanî ji bo van însanên ku niha dibezînin û dilezînin, ji bo ku ev rehet bikin, bi rehetî, bêtirs bijîn, bixwin û vexwin, herimandiye.[...] Lê kê pê dizane! Encama vê fedakariyê? [...] Bi tenê navekî efsanewî yê tirs, xof, kîn û nefretê. (Uzun, 2002: 326)

Êvara wê civîna ku ji Baz Kevok xwestin, Baz diçe cem Mader ê. Mader ji wî re dibêje, te her kes, her tişt wekî amûrekî didît, armancek te tenê hebû: Xizmeta welat û General Serdar. Lê li hember van hemû xal û taybetiyên wî jî, em di beşa çardemîn de hîn dibin ku Baz diguhere. Evîn ketiye dilê wî. Mader dibêje di riya te de merhemet tunebû, tu ji xwe, ji riya xwe dûr dikevî, diguherî, ji riya xwe derdikevî; lê Baz dibêje “Na, na, ez dikevî ser riya xwe, niha, cara yekemîn (Uzun, 2002: 321).” Aîtbûna xwe ya Welatê Çiyayan jî bi van gotinan vedibêje:

“Zimanê min nagere ka ez çawan bibêjim. Ez, ewana. Ez, ji wan deran? Ez, ji wan? Hingî ev jiyana min? Ev kirin, tevger, xwîn û xwîdana ku ez dirijînim? Hemû derew? Hemû pûç? Jiyana min, emrê min, jiyana û umrekî derew û pûç? [...] Ez kê me, aîdê kê me? Van hîsên kambaxê dudilî û sûzeniya ku ez xistime, şikandime, niha jî, di vê şeva ronî de jî, bêhnê li min diçikîne. (Uzun, 2002: 345)

Bi vê biryarê ve êdî Baz ji riya xwe, ji dewlet, General Serdar û ateşê qut dibe. Ji bo wî biyanîbûneke polîtîk bi vî avayî dest pê dike û dawiyê de jî ji aliyê artêşa ku ji bona wê emrê û jiyana xwe xerc kiriye, bi destê hevalê xwe yên çekdar ve tê

kuştin. Erich From bi têgeha “biyanîbûna ramanî” dibêje,

Şexs, gelek caran, dibêje qey fikrek dîtîye, ev fikr keşfa wî/ê ye û mamula wî/ê ye; lê di rastiye de, kesayeta xwe teslîmî pûtekî yan jî serokekî ku rayagel, rojname û dewletê afirandîye, dike. Dibêje qey ev pût, fikrên wî temsîl dikin, lê di rastiya xwe de, ji ber ku ev sembol wekî yezdanên zanîn û zanyariyê qebûl kiriyê, fikrên wan jî wekî fikrên xwe dipejirîne. (Fromm, 1973: 53-54)

Bi vî avayî şexs di nava rewşeke xapînok, rewşeke derew de ye. Dema ku vê fehm dike jî, ji wan fikr, bawerî, tevger, partî yan jî xwe teslîmî çî û kê kiribe, ji wana dûr dikeve. Tiştê ku li vira Baz pêk tîne tam jî ev e. Lewre ew Baz ê ku her tiştê xwe ji bo General Serdar û artêşê dike, ji vê teslîmiyeta xwe dûr dikeve. Hêdî hêdî bereksê tiştên ku berê ji wan bawer dikir tevdigere. Di beşa çardemîn de Baz êdî wekî berê nafikire. Nikare kirinên xwe, kar û fikrên xwe bi kesekî re parve ke. Wiha dibêje: “Herwekî ku ez jî mîna Kevokê girtî me, ketî me, windabûyî me... evçend tenê... ev çend xerîb... Xerîb? Belê, xerîb, ji bilî hin zabit û kumandaran, hin endamên ordiyê, kî dizane ka ez kî me (Uzun, 2002: 328)?” Baz di beşa panzdemîn de biryara xwe ya veqetîna ji jiyana berê dide û hestên xwe bi van gotinên vedibêje: “Êdî ne qayîde û pîvanên ku ez kirim dîl, ne jî tirs û nîrê ku li ser stûyê min bû, hene, mane. Xelas. Ez azad im, rizgar im, serbest im, mîna stêrike ji van stêran, mîna heyva ku li der dibiriqe. Hew. Hewqas. Min sînor, qayide û pîlan dane ber lingan. Min di sînorên nexuyayî yên zahf qehîm, zahf qefî re gav kiriye. Sînorên ku dil û ruhê min kiribûn nav qalibekî, êdî nîn in, min ew rakirine, hilweşandine.” (Uzun, 2002: 343) Dema Baz hîn dibe ku ji Welatê Çiyayan e, hestên xwe bi vî avayî vedibêje: “Hingî ev jiyana min? Ev kirin, tevger, xwîn û xwîdana ku ez dirijînim? Hemû derew? Hemû pûç? Jiyana min, umrê min, jiyana û umrekî derew û pûç (Uzun, 2002: 345)?” Bi rastiya xwe dihese: “Ez kî me? Hiç kesek, ne tiştêk, bi tenê diranekî çerxeke mezin (Uzun, 2002: 347).” Ji beşa çardemîn şûn de biyanîbûna Baz gav bi gav pêş ve diçe û di dawiyê de jî, şûna ku Kevokê teslîmî artêşê bike, wê jî hildide cem xwe û ji artêşê direve. Êdî qutbûna Baz ji artêşê pêk tê û Baz ê ku nêçîrvan bû, dibe nêçîr ji artêşê re û rêhevalên wî yên artêşê dikevin pey wî û di dawiyê de jî ji aliyê wan ve tê kuştin. Ev dewlet û artêşa ku hemû malbata wî ji holê radike, wî ji gelê wî re dike kujerekî navdar û berî nava warê kal û bavê wî dide; di dawiyê de fermana mirina wî jî dide. Xwenasîna Baz, biyanîbûna wî jî derdixe holê. Êdî ew aîdî tu derê nîn e. Lewre hêviya xwe bi revê ve girê dide.

Baz di beşa çardemîn ya romanê de behsa mezinbûna artêşa Welatê Mezin ku li Welatê Çiyayan şer dike û behsa sixûrên nava refên şervanan de, bi sedhezaran gundiyên “wan deran” ku çek hildane û li hember serhildêran li cem dewletê cîhê xwe girtine, bi sedan kesên ku ji nav refên şervanan veqetiyane û aliyê dewletê

dikin, vedibêje. Ji Kevokê re jî bi van gotinan behsa kesên ku fikr û riya xwe guherandine dike:

Mîna te bi sedan kes hene. Yanê kesên ku dev ji sewda serhildanê berdane û niha bi me re ne, bi dewletê re, ji bo dewletê dixebitin û alîkariya me dikin. Piraniya wan di hepisxanan de ne. Çaxa hewce be, em wan ji hepisxanan derdixin û bi xwe re dibin êrişan. Hinên wan ên bijarte jî bi me re, lê ew, bi şev û ro, di nav şer de ne. Her roj ew dimirin û dikujin... Rewşa kesekî ne mîna te ye. (Uzun, 2002: 300)

Ev jî numûneyeke biyanîbûna polîtîk e, lewre ew kes fikr, rêxistin û îdeolojiya xwe terk dikin. Li hember wê şer dikin.

Kevok ji Welatê Çiyayan e. Bavê wê parêzerekî alîgirê dewletê ye. Malbata wan jî hatiye sirgunkirin û Kevok jî li sirgûnê hatiye dinyayê. Dema zanîngehê dixwîne, ji Jîr hez dike. Ji bo ku evîndarê wê derdikeve ser çiya, ew bi pey wî dikeve, tevî nava refên şervanan dibe. Perwerdeya polîtîk û çekdarî dibîne. Lê li çiyê evîndarê xwe nabîne. Şûna wê, di êrişa yekemîn de dîl dikeve. Kevoka ku du mehnan di binê îşkenceyên giran de laş û ruhê wê hatiye birîndarkirin û pelçiqandin, ji aliyê îşkencekarê pîsporango Baz ve qaşo îfada wê tê hildan. Baz ji wê dixwaze ji tevlêbûna xwe ya nav refên serhildêran poşmaniya xwe bilêvke û ji axaftina wî beşek bi vî avayî ye:

Li xwe mikur were, li xirabiyên ku tu bûyî şîrîk, li fikrên şaş ku tu pê xapiyayî... Bipeyive, bibêje ku dewlet yek e, millet yek e, serek yek e, ala yek e, Xwedê yek e, bibêje ku te şaşî kiriye, bibêje ku tu ji riya rast, riya evîn, biratî, wekhevî, xweşî, rindî, selametiye derketiyî û ketiyî ser riya şaş a xirakirin, hilweşandin, perçiqandin, perçekirin, şewitandin û kuştinê, bibêje ka ew li ku ne?.. (Uzun, 2002: 262)

Lê Baz rêbazên îşkenceyên cuda diceribîne û Kevokê îkna dike û Kevok agahiyên cihên ku lê mane dide. Ev agahiyên wê dibe sedemê kuştina hevalên wî û ji ber vê bûyerê pir poşman dibe û wekî ku dev ji jiyana berdide. Kevok dema ku bi hêviya ku hevalên wî yên li serê çiyê cîhê xwe guherandibin, daxwaza Baz qebûl dike û cîhê ku lê manê, nîşanî leşkeran dide. Dema ber bi şikefta dawî diçin, Kevok vana difikire: "Lê ev însan, ev şer, kîn û nefreta van însanan? Lê daxwaza vê kîn, nefret û şideta ku vî welatî vegirtiye? Ev xwîna ku diherike? Ev dil û ruhên ku bi xwîna tîna avdan, ji xwe re xwîn kirine kaniya jînê?" (Uzun, 2002: 285) û di dawiyê de, di wî cîhê Kevok nîşan dide de heft şervanên hevalê Kevokê yên berê tîna kuştin. Ev ji wê re dibe derbeyeke giran.

Kevok ji riya xwe ya berê rûyê xwe diguherine. Êdî riya wê ya nû, nivîs e. Ji van gotinên wî yên di deftera xwe de dinivîse jî, em dibînin ew ji şervaniyê derbasî qadeke çawa bûye:

Ev welat min dikuje, ev însan min dikujin, ez dimirim. [...] Ez kî me? Dijmin? Xayîn? Çima ez weha bûm? Çima ez ketim vî halî? Ez li wî difikirim, li wan difikirim. Ez nizamim, ew, ewana êdî ji min hez nakin, êdî ez ne hevalê wan im, Kevoka wan im. Ez dizanim, ew, ewana, niha, ji min nefret dikin. Belê, nefret, nefreta ku bûye qedera vî welatî, qedera me hemûyan. Baran dibare, dinya sar dibe, çiya şil dibin, berfê bikeve erdê, lê ez hew bi wan re me. Kî me ez? Xayîn? Xayîna welat, dewlet, ala, ordî, millet, şervan, tevgera serhildanê? [...] Ez dijîm, lê xayîn, mîna xayînekê, xayîna her tiştî, her kesî.” (Uzun, 2002: 306-307)

Bi van gotinan Kevok rewşa xwe vedibêje. Ji van hevokan jî vebêjer biyanîbûna Kevokê bi xwendevanan re parve dike: “Kevoka ku ji gotina nefretê nefret dikir, niha ji her tiştî nefret dike. Weha ye. Nefret ji van însanan, ji hemû însanan, gotinên wan, ken û henekên wan, rabûn û rûniştinên wan, fikir û gumanên wan, kîn û nefreta wan, [...] (Uzun, 2002: 347)” Lê, dibe ku herî zêde ji Baz nefret bike, lewre wî, gelek ocax kor kirine. Firsenda kuştina Baz dikeve destê Kevokê, lê Kevok wî nakuje. Em dikarin bibêjin, di navbera wî û xwe de paraleliyekê dibîne. Lewre dê bi hev re birevin û çawa Kevok xwe wekî xayîn ji heval, gel û rêxistina xwe re dibîne; dê Baz jî ji artêşê bireve, îxanetê li dewlet, artêş û General Serdar bike. Bi vî awayî biyanîbûna wan ya polîtîk jî temam dibe. Lewre “dema mirov binyada dewletê rexne dike ji vî biyanîbûna polîtîk” derdikeve holê (Kızıltan, 1986: 20).

Di romana *Ez ê Yekî Bikujim* (2008) de jî em dikarin projeksiyona xwe bi din ser du lehengan: Temo û Dîana. Lewre roman ji çîrokên du lehengan pêk tê. Temo ji ber sedemên xebatên polîtîk hatiye girtin û panzdeh salan di girtîgehê de maye. Pîr îşkence dîtîye û psîkolojiya wî xirab bûye. Bavê wî û birayê wî hatine kuştin û diya wî ya pîr tene maye. Piştî ku ji hepsê derdikeve, li hember guherandina civakê, Temo xemgîn dibe. Lewre dibêje ez ji bona vî civakê ketim hepsê, lê civak li min xwedî dernekeve. Temo dibêje,

“...lê armanca min ne ew e ku ez xelkê ji bindestiyê rizgar bikim. Qaşo ez demekê ji bo rizgariya miletekî rabûbûm, lê ez zanim bedelê wê çi ye. Ez behsa panzdeh salên hepsê jî nakim, lêdana sê mehan û awayê lêdanê hê jî di bîra min de ye. Şopên birînen kûr ên ku di ruh û mêjiyê min de vebûne hê wînda nebûne. Gava serê min li dîwarên betonî dixist, ez gêj dibûm. [...] Ev mehek e ez hatime berdan, vî bajarî tu xwedî li min nekiriye. Qaşo ez ji bo rizgariya vî bajarî rabûbûm. Me ê ev bajar rizgar bikira, me ê ew ji hemû xerabî û qirêjîyan pak bikira û em ê tê de weke biran bijiyana. Ka? Qet ne xema bajêr û bajariyan nîn e. (Cewerî, 2008: 30)

Ev hest û ramanên wî hêvîşkestîna wî nîşan didin.

Di berhemên herdu romannûsan de jî em dibînin ku serleheng li hember ziman xwedî hişmendiyekê ne. Zimanê wan li hember zimanê desthilatdar têk diçe

û ew ji ber vê rewşê jî aciz in. Kevok ji Baz re dibêje, “ji ber bîr û baweriyên cihê, dîn û olên cihê, ziman û huwiyetên cihê divê meriv nebe dijminê merivên din... meriv bi huwiyetek, dînek û zimanek tê dinyayê û pê dijî. Sûc û gunehê merivan di vê de çî ye (Uzun, 2002: 336)?” Kevok ku behsa van cudatiyan dike, Baz îtiraz dike û dibêje “em û ew” tune, tenê em, yek welat, yek ziman, yek netew heyê li vî welatî û yên li dijî ve diaxivin xapîokê dijminê me ne. Lê heman Baz, di civîna xweya leşkerî ya dawî de dibêje em niştecihên Welatê Çiyayan ji aliyê çek û şer ve têk dibin, lê di aliyê ziman û çandê ve ew xwe diparêzin. Dibêje, “Quweta wan a herî mezin aha ev tiştên hanê ne; zimanê wan, gotina wan, destan û çîrokên wan, ruhiyeta wan e, lê ev tiştên ku ez qalê dikim, in (Uzun, 2002: 338).” Wekî ji gotinên Baz jî dixûyê, ziman, çand, edet û kevneşopiyên mirovan jî aîdiyetên nasnameyê ne û ger nasnameya we nasnameyêke polîtîk, sekna we sekneke polîtîk be, wê gavê peyvên we, ziman, çand û em dikarin bibêjin, her tiştê we, dibe tiştê polîtîk. Li hember van gotinên Baz, wekî ku Temo bibersivîne, vana dibêje: “Tu dibêjî qey ne di nava milletê xwe de me, lê min xwe li deverêke din daniye. Rast e jî. Niha li bajarê min dengê zimanê min nayê guhê min. Ez di hundirê xwe de dibêjim, Xwedêyo, çawa vî milletî evqasî zû ev ziman ji bîr kir (Cewerî, 2008: 37).” Çawa di *Ronî Mîna Evînê Tarî Mîna Mirinê* de bavê Kevokê ji wê re dibêje, ji bo pêşeroja xwe zimanê serdestan hîn bibe, di *Ez ê yekî bikujimê* de jî tespîteke nêzîkî vê heyê. Temo dibêje, “Li vî bajarî, ji bilî gundî û feqîran kes bi kurdî napeyive û zimanê kurdî ji devê ‘efendiyan’ derketiye. Ên ku navê vî bajarî li xwe kirine û xwe bi navê bajêr qure dikin jî pênc peran bi zimanê vî bajarî nadin (Cewerî, 2008: 52).” Kevok ku biryara nivîsînê dide, dibêje,

Belê, ez ê binivîsim, geh bi zimanê Dadê, geh bi zimanên din” (Uzun, 2002: 350) û nabêje bi zimanê xwe, zimanê netewa xwe; dibêje bi zimanê Dadê, ango bi zimanê diya xwe dê binivîse. Li ziman xwedî dernakeve, wekî ku tiştêkî aîdî xwe nebîne. Dema di lêpîrsînê de ye, behsa destpêka dibistanê dike, bi van gotinan rewşa ziman vedibêje: “Dadê; maderê zimanê zikmakî, zimanekî şêrîn, zimanê lôrînê, nehviradinê; zimanê çîrok, serpêhatî, destan, şîn, taziye, dawet, dîlan, stran û go-vendan.[...] Bi zimanê diya xwe hîn bûye, xwe nasiye. (Uzun, 2002: 275-276)

Bavê wê dibêje, “Kekova min, divê tu baş bi vî zimanî hîn bî, ji wan baştir hîn bî da ku di civatê de, di nav însanan de cihekî te, giraniyeke te çêbe.” Lewre, ev “zimanê medeniyetê” ye (Uzun, 2002: 277). Ji bo keça wî bikeve nava civaka “medenî”, bavê wê ji wê re şîretê dike ku ji aîdiyeta xwe dev berde. Ango bav, zaroka xwe ji bo bîyanîbûnê teşvîk dike. Baz jî di sêwixaneyê de ziman û çanda xwe bîra dike.

Di *Ez ê yekî bikujim* de serlehangê jin, ango Dîana, ji ber ku wekî şervanekê li çiya ye û dil dikeve û wê dikin karekî kirêt, bi darê zorê. Li hember dîtînen xwe

ew jî wekî ku ji îdeolojî û ramanên xwe yê berê vegeyriyabe, poşman bûbê, van gotinan dibêje: “Erê, ez demekê ji bo rizgarkirina vî bajarî, ji bo rizgarkirina vî welatî rabûbûm. Min ê ev bajar, xelkê vî bajarî ji hemû kirêtiyan rizgar bikira, lê ez ketim pirika bajêr (Cewerî, 2008: 110.)” Di romana Mehmed Uzun de cerdevanî û kesên îtirafkir me wekî nişaneyê biyanîbûna polîtîk bi kar anîbû. Di *Ez ê yekî bikujim* de jî heman tişt heye. Lewre gundiye Kurd yê cerdevan Dîanayê digirin û dibin sebebê wê (Cewerî, 2008: 135). Dema Dîana di destê gundiyan de ye, bi vî awayî rewşa xwe vedibêje: “Ez êdî girtiya gundekî welêt bûm. Ez ji bo rizgariya wan li van çiyên vegeyriyabûm, lê bi hêsîrî ketibûm destên wan (Cewerî, 2008: 138.)” Di romanê de hem cerdevaniya gundiyan û hem jî rewşa lehenga şervan ku dîl dikeve destê cerdevanên ji netewa xwe wekî mînaka biyanîbûna polîtîk em dikarin şîrove bikin.

Lehî romana dewama *Ez ê yekî bikujimê* ye û Temo û Dîana jî dîsa di vê beşê de jî behsa jiyanên xwe dikin. Lê bi firehî em hîna paşeroja wan dibin û bûyerên pêşerojê jî dixwînin. Dîana navê xwe dike Lehî û li Swêdê bi cîh dibe. Lê di nava pergala wê derê de çend salan ji bo ku ji xwe re jiyaneke nû çêke dilepîte. Xwe ji rabirdûya xwe dûr dixê. Lê rojekî rasî mîtîngeka Kurdan tê û careke din bi rabirdûya xwe re rûbirû dimîne. Piştî vê bûyerê xwe zêdetir xerîb dibîne li Swêdê û lê ye ku biryarekê bide û vegere nava rêxistinê (Cewerî, 2011: 152). Lê dê tercîha wê çî be dibe, em wê nizanin. Her çiqas hevalê Temo, ango Nivîskar, dixwaze Temo bibe Awrûpayê bide tedawîkirin jî, Temo naxwaze. Guherandina hişmendî, civakî û derûnî, Temo dike xerîbekî. Civakê jî xwe re xetertir dibîne û dixwaze vegere hepsê. Dibêje, “Min dixwest ez ber bi girtîgehê vegeyrim, vegeyrim nava hevalên xwe ên dilsoz ku ji bo van mirovên nankor di hundir de ne (Cewerî, 2011: 156).” û wisa jî dike.

Di her sê romanên de jî serleheng fikrên xwe yê ewil diguherînin, “pûtên xwe” terk dikin. Tiştên ku bi wan dane tercîhkirin û rastiya ku li dervayî vê ne didin ber xwe û xeletiyên xwe dibînin. Ji ver vê, îdeolojî û baweriyên wan ji wan re wekî astengiyekê dixuyên û ew jî vana terk dikin. Bi vî awayî di hersê romanên de jî biyanîbûneke polîtîk pêk tê.

2.2. Biyanîbûna Psîkolojîk

Ev cureya biyanîbûnê, ji aliyê derûniyê ve qutbûna ji rastiye îfade dike. Mirov di nava civakê de dijî û bandora pergala civakê li ser wî heye. Lê mirov divê xwedî kesayetekî be. Kesayet, ji taybetiyên ferdan pêk tê. Di tevger û têkiliyên xwe yê rojane de ger ji girseyê, ji piraniya mirovan cuda be û ev cudatî jî di jiyan û têkiliyên wî yê rojane de astengî û kêmasiyan derdixe; wê gavê li wir problemek heye (Köroğlu – Bayrak, 2010: 4). Di vir de anormalî yan jî diyardeyên nexweşiyê

dixûyê. Biyanîbûna psîkolojîk jî di vir de dikeve dewreyê. Lewre biyanîbûn, bi kurtasî, “qutbûna ji rastiye” bû. Lê di serdemên nû de ev “rastî” gelek caran wekî pêlîstoka pergala kapîtalîst e û însanan dike wekî bireserekê. Daxwazî, fikr, hêvî û hestên insan li gor qaîdeyên bazarê dide organîzekirin yan ji bi kar tîne. Mirovan wekî robotan têxe binê ferman û hewcedariyên pergala xwe ya maddî. Ev jî însanan ji însanetiye derdixe. Erich Fromm dibêje “biyanîbûn, wekî nexweşiyê kesayetê di temelê psîko-patolojîk ya însanên modern de radizê.” (Fromm, 1973: 57) Fritz Pappenheim jî dibêje “Însan dema ji xwe direve, ji ber ku hebûna xwe avêtiye qelpiya girseya anonîm, ji xwe dûr ketiye.” (Pappenheim, 2002: 23)

Di *Ronî Mîna Evînê Tarî Mîna Mirinê* de Baz xwe û hebûna xwe, kesayeta xwe aîdî dewletê û artêşa Welatê Mezin dibîne. Ne ji bona xwe, ji bo welat, dewlet û General Serdar dijî. Ji aliyê psikolojiya wî vê rewşê, radixe ber çavan. Lewre, “Faşîzm di her qadê de vê tiştê dike armanca xwe ya herî zelal: Tunekirina xwebûnê û xwe teslîmkirina hêzeke mezintir (Fromm, 1997: 215).” Tiştê ku Baz jî dike tam ev e. Lewre di mala sewîyan de bê dê û bav mezin bûya. Di mektebên artêşê de, bi perwerdeyê leşkerî xwe digihîne. Artêşê tenê rastiye, ango tiştê li gor xwe rast û rastî ye hînî wî kiriye. Ji tiştên ku hînî wî kirine, şik nekiriye. Di destê artêşê de dibe makîneyê kuştinê. Li Welatê Çiyayan bîst salan zêdetir wezîfe dike. Mirin, kuştin, îşkencekirin, şewitandin, bi ferman û pêşengtiya wî pêk tên. Lê, piştî çil saliya xwe û piştî van kirinên xwe yê kirêt û dijmirovane, hîn dibe ku ew jî ji wan mirovên ewqas afat anînê serê wan, ewqas li wan zilm û zordarî kiriye, kesek e û malbata wî ji aliyê artêşê ve hatiye kuştin. Baz ji Zabîte Simbêlqît, hîn dibe ku heta wê rojê jiyaneke derew jiyaye. Hestên xwe bi van gotinan vedibêje:

Zimanê min nagere ka ez çawan bibêjim. Ez, ewana. Ez, ji wan deran? Ez, ji wan? Hingî ev jiyana min? Ev kirin, tevger, xwîn û xwîdana ku ez dirîjînim? Hemû derew? Hemû pûç? Jiyana min, emrê min, jiyana û umrê derew û pûç? [...] Ez kî me, aîdê kê me? Van hîsên kambax vê dudilî û sûzeniya ku ez xistime, şikandime, niha jî, di vê şeva ronî de jî, bêhnê li min diçikîne. (Uzun, 2002: 345)

Her çiqas nexwaze ji vê bawer bike jî, demekî şûnde dikeve valahiyeke mezin. Wî bi salan ev tişt kirine. Fehm dike ku kîn, nefret dibe sedem ku rastiya jiyane, rastiya Welatê Çiyayan nebîne: “Kîn û nefret alîkarî dikin, belê alîkarî dikin ku meriv felaketan, wehşetan nebîne, nebihîse û nepeyive. [...] Daxwaza tolê, kela kîn û nefretê, yanî riya herî hêsan, riya herî baş a hînbûna jana şewat, mirin û kuştinê ye, meriv pê hînî korbûnê dibe... (Uzun, 2002: 318)” Piştî van gotinan Baz, êdî Bazê berê nîn e. Lewre alternatîfê vê riya şaş jî hîn bûye. Ew jî evîn e. Di van hevokan de em sedemê biyanîbûna psîkolojîk ya Baz dibînin. Ji ber nefretê, ji rastiye qut bûye. Erich Fromm dibêje, “taybetiya herî diyar ya kesayeta biyanîbûyî, tunekirina hestên wî/ê yê heqîqetê ye (Fromm, 1982: 187).” Dema behsa tenduris-

tiya mirovan dike, dibêje, tenduristiya ferdan bi tenduristiya civakê ve girêdayî ye. Civakeke ku tenduristiya wê baş be, hezkirinê, azadiya xwe afirandina mirovan, azadiya kesayetên derdixê pêş û ji bo ku mirov xwe însa bikin aliyê wan dike, îmkanan dide însanan. Lê civakeke nexweş, dijmintiyê û li hember hev şik û gumanê derdixê pêş. Mirovan wekî otomatan bi kar tîne (Fromm, 1982: 86-87). Em rewşa Baz û Kevokê jî bi vî awayî dikarin binirxînin. Lewre Kevok jî serî de Naxwaze bikeve nava şer, ji ber ku evîndarê wê diçe, ew jî derdikeve çiyê. Lê piştî dîl dikeve, em dibînin ku ew ji şer, kuştin û mirinê hez nake, ji edebiyatê û afirandinê, ji jiyana hez dike. Lê welat û rewşa welat ya di binê nîre şer de ye, herduyan jî wekî hemû mirovên din, dixê nava rewşeke “nexweş”. Ango ew li gor daxwazên xwe nikarin bijîn. Baz jî û Kevokê jî vî jiyana naxwazî, lê bûyerên diqewimin, herduyan jî mecbûrî jiyaneke bê dilê wan dike. Çawa Kevokê bê dilê xwe diçe ser çiya, Baz jî ji ber mecbûriyetê dibe makîneya kuştinê. Dema ew dixwazî vî jiyana ne bi dilê wan e biguherînin jî tîne kuştin.

Di romanên de tirs, temayeke girîng e. “Kî dê bawer bikira ku Kevokê, ji ber tirsê kambax, ji ber daxwaza jiyana kambax, vî rewşa kambax qebûl bikira? (Uzun, 2002: 310)” Kevokê xwe bi xwe sedemê halê xwe dipirse. Kevokê diçe li Bazê dinihêre. Bazê di xew de ye. Difikire demançayê wî bigire û wî bikuje. Paşê anîna kêrekî û bi kêrê kuştina Bazê difikire. Lê nake. “Lê Kevokê ditirse. Kevokê tirsok!.. Çima Kevokê evçendê ditirse? Çima jiyana kambax, niha, evçendê şêrîna bûye? (Uzun, 2002: 311)” Li hember wan pirsên Kevokê xwe ji xwe, di rûpela deftera xwe de vana dinivîse:

“ez mirime, fetisîme... xwînê ez kuştîme, tirsê ez fetisandime. Xwîn, tirs, xwîn û tirs bûne qedera min... ez çi bikim? Ez perçe bûme, ez wînda bûme. Jiyan vemiye. Perçeyên jiyana min, di tarîtiyê de, perege, belav bûne. Her yek li dereke. Xew nîn e, xwarin nîn e, dost, heval nîn e, kar, şixul, jiyan nîn e, rû û rûçik nîn e. Ez ê çawan bikaribim van perçan, mîna perçên çêrekî şikesfî ku bûye hezar perçe û belav bûye, bidim hev? Ez bi ku de herim? Ez çi bikim? Ez dikarim çi bikim? Ev çi hal e? Her der xwîn e, her der mirin, kuştin, birîn e. Her der tirs e. Ez ditirsim. Xwîn û tirs min dikujin. Ev welat min dikuje, ev însan min dikujin. Ez dimirim...” (Uzun, 2002: 306); “ez ditirsim... Ji bilî tirsê ez bi kêrê tiştêkî, tu tiştî nayem...” (Uzun, 2002: 312)

Di *Ez ê yekî bikujim* de Dîana jî ditirse û ji tirsê, ji ber ku ji xwe bawer nake ku bi serê xwe dikare xwe ji lepê kesên ku bi zorê wî dikin nava fûşê, lewra li benda rizgarkerekî ye. Di van herdu lehengên jin de jî kompleksa Sindirellayê heye. Lehengê di nava lepê tirsê de ye, “li kesekî yan jî li tiştêkî digere ku xwebûna xwe pê girêde (Fromm, 1997: 150).” Em dikarin rewşa Kevokê û Dîanayê bi vî awayî jî şîrove bikin: Ji bo ku herdu jin, ji bona xwe li hember hêzeke mezin tîkin ewlehiyê, li hember wan stûyê xwe ditewînin. Karen Horvey vî rewşê wekî hêmaneke endîşeyê (anksiyete) pênase dike. Li gor wê, ev kes, wîha difikirin: Ger ez stûyê xwe li hember wan bitewînim, dê canê min di ewlehiyê de be (Horney,

1995: 72). Özcan Köknel jî tirsê tişteke normal, însanî dibînî (Köknel, 1990:16). Lê em vê şîroveya Horney ji bo şervanên teslîm dibin û dikevin binê fermana artêşê û gundiyan ku cerdevaniyê dipejirînin jî bi kar bînin. Hem di romana Mehmed Uzun û hem jî di yê Firat Cewerî de em vana dibînin. Lewre bi vî avayî dê neyên kuştin, ji cîh û warên xwe neyên mişextîkirin û dê hêza dewletê wana biparêze. Bi vî avayî ewlehiya xwe temîn dikin.

Lê ne tenê Kevok, Baz jî ditirse. Bi taybet di herdu beşên dawî de, Bazê ku êdî ne nêçîrvan, lê nêçîr e, wî ditirsîne. Di cîhekî de vebêjer vî halê wî bi van gotinan tîne zimên: “Baz ku mîrê kuştinê bû, niha, bûye dilê mirinê. Belê, Bazê ku bêtirs diçû ser mirinê, niha, piştî mirina Kevokê, ji mirinê ditirse, zahf ditirse (Uzun, 2002: 372).” Lewre ew jî li hember hebûna xwe metirsiyekê dibîne.

Lehengên Firat Cewerî jî di vê rewşê de ne. Li welatê ku navê wê nayê dayîn de şer heye. Temo ji ber xebat û fikrên xwe yê polîtîk tê girtin û panzdeh salan di girtîgehê de dimîne. Ji ber îşkenceyan derûniya wî xirab bûya. Dema ku dermanan bi kar neyne, ji rastiye qut dibe, karakterekî şîzoîd e. Rastî û xeyalan tev li hev dike. Bê hemdê xwe, xwebixwe diaxive, kesên xeyalî dibîne. Bi mirovan re têkiliyên bi rêk û pêk nikare dayne. Lê em hîn dibin ku Temo di zaroktiya xwe de jî ji aliyê bavê xwe ve tê rencîdekirin. Lewre nikare mirîşkekê jî serjê bike. Diya wê jî, şûna ku wî bişîne dibistanê, şandiqa boyaxê dide piştê û dişîne xebatê. Harry Guntrip dibêje “Xwebuneke zarokî ya qels, di cîhekî nemunasîp de be yan jî di cîhekî trawmatîk de pê nikaribe serî, dixwaze vegere zikê diya xwe (Guntrip, 2003: 52).” Temo jî naxwaze bi hevalê xwe re here Swêdê, dixwaze vegere girtîgehê:

Ez li derva nesitiriyame. [...] Min dixwest ez ji vê cîhana derva bi dûr bikevim.[...] tenê cihek heye ku ez dixwazim lê vegerim, ew jî girtîgeh e. Êdî girtîgeh warê min, welatê min, cihê min e. Ez di panzdeh salan de fêrî wir bûme û ji wir pê ve nikarim cihekî din ji xwe re bikim war, nikarim li cihekî din bisitirim; her tişt ji min re xerîb e, xav e, min diêşîne. (Cewerî, 2011: 156-157)

Girtîgeh dê wî ji hemû hêvî û xeyalşikestinan dûr bixe. Lê di girtîgehê de rewşa wî ya psîkolojîk xirabtir dibe.

Dîana jî dîsa ji ber atmosfera nefretê derdikeve serê çiyê. Lê ew jî bi dilê xwe naçe, rewşa malbatê û civakê wê mecbûr dike. Dema dil dikeve jî tê tecawizkirin, bi darê zorê dibe qehp û ew jî wekî Kevokê nikare xwe bikuje, nikare kesên ku wê dikin rîya xirab jî ji holê rake. Di *Lehiyê* de li Swêdê e û jiyaneke nû ji xwe re çêdike. Lê dîsa em ji van gotinên wî fehm dikin ku nikare xwe ji bandora wan bûyeran xilas ke:

Heke bîranînen min wek siyekê nedana pey min, min dikarîbû jiyaneke pir aram, li gundekî an jî li bajarekî pir aram bidomanda, lê min nikarîbû. Loma, carinan cîhan teng, bajar teng, ode teng, kirasê min ji min re teng dihat. Carina mîna ku deh kes bi

hev re destên xwe têxin qirika min, min bi zorê bêhna xwe digirt û berdida. Carina bêxew dimam, carina bi rojan ji nav nivînan dervediketim, carina pariyê nê di ber min re nedîçû, carina jî ez dibelişim.”; “Ne tenê laşê min, ruhê min jî gemarî bûbû. Ez carina diketim serşokê, min xwe dişuşt û ha dişuşt. Min carina bi saetan bi lûfikê xwe difirkand, laşê min sor dibû, carina xwînê tê re diavêt, lê dîsa min xwe paqij hîs nedikir. Carina min digot ji bo ez paqij bibim, ez ê çermê xwe ji xwe bişeqitînim. Carina min destên xwe, carina jî serê xwe li dîwêr dixist da ku ez ji acizî û bêhtengiya xwe hinekî bi dûr bikevim.”; “Min ferq kiribû ku van demên dawiyê ez di ber xwe de û xwe bi xwe dipeyivîm.” (Cewerî, 2011: 183-184; 152; 222).

Em dikarin bibêjin nîşaneyên nexweşiya Temo û Dîana/Lehîyê semptomên kesên ku îşkenceyên giran dibînin in (Tarakçioğlu, 1990: 157-158).

Şer, mirin, kuştin, dibe sedem ku lehengên van romanên ji aliyê derûniyê ve ji bikevin binê bîyanîbûnekê. Ew çiqas bixwazin xwe ji van bûyeran û ji bandora wan xilas bikin jî ev îmkân nakeve destê wan. Rabirdû wekî siya wan li dû wan e. Em van gotinên ji Deleuze û Guattari mulhem in, dikarin ji bo her çar lehengên romanên jî bi kar bînin: Ew di nava pêvajoyeke hilweşandinê de hatine dinyayê (Deleuze – Guattari, 1990: 14). Ê bandora vê hilweşandinê qedera çar lehengan jî diherimîne yan jî em bibêjin jiyana wan mehf dike.

2.3. Biyanîbûna Mekanî

Armanca me bi vê sernavê ew e ku em bi çavên lehengan, sekna lehengan ya li hember mekanan çawa diguhere, çi di van guherandinan de xwedî bandor in, vana tespît bikin. Helbet dema em dibêjin mekan, bi nêrîneke firêh em mekanên vekirî (mehele, kuçe, kolan, tax, qad, gund, çîya, deşt, daristan, bajêrok, bajêr, hwd) û mekanên girtî (jûre, avahî, mal, kargeh, markêt, dairêyên fermî û ofîsên xebatê, şikeft, hwd) qest nakin. Vana jî xwedî bandoreke cuda ne. Têkiliya wan bi psîkolojiya legengan ve heye. Lê mekan bi gelek tiştên din ve girêdayî ne. Mînak, ziman, avahî, peyker, park, xweza, hwd. û bandora vana jî li ser lehengan û derûniya wan heye. Bîranîn û îdeoloji jî bi mekanan ve girêdayî ye. Lefebvre dibêje, “Mekan bi hêmanên xwezayî û dîrokî ve hatiye şewandin û çêkirin. Mekan polîtîk û îdeolojîk e. Heta devê xwe bi îdeolojiyan ve tije ye (Lefebvre, 2017: 82).” Romanên ku em dixwazin li ser wan bisekinin jî, ji vî aliyê ve derdikevin pêş. Em dikarin bibêjin di van romanên de bi alîkarîya îdeolojiyan yan jî bi alîkariya bûyerên polîtîk, mekan jî tîn polîtîzekirin û bi van mekanan ve nasnameyên polîtîk tîn însakirin yan jî leheng ji van mekanên polîtîk û nasnameya wan mekanan direvin. Em dixwazin bi gelemperî li ser mekanekî vekirî û temsîlî angû li ser “welat” û temsîlên wê bisekinin. Lewre mekan, ji bo nasnameya netewî girîng e. Mîrov bi sînoren cîhên xwe, ‘xwe’ û ‘yên din’ ji hev cuda dikin. Wate û temsîlên mekanan li gor temsilyeta wan diguhere. Di romanên de jî Welatê Çiyayan,

Welatê Mezin, bajarê Temo û Dîana lê ne, girtîgeha Temo û Swêdê mekanên girîng in ji bo lêkolîna me. Lewre bandora van mekan li ser îdeolojî, derûnî û rabirdûya serlehangana heye.

Di romana Mehmed Uzun de mekanên ku em dê li ser bisekinin Welatê Çiyayan û Welatê Mezin in. Welatê Mezin, navenda hukûmet û rêveberiyê ye û standartên wê jî li hember Welatê Çiyayan pir bilind in. Baz jî Kevok jî ji welatê Çiyayan e. Lê li Welatê mezin tîn kuştin. Di sahneya kuştina wan de paytextê welatê mezin bi tasvîrên romantîk tê tasvîrkirin: “Kevok, li derveyî paytextê Welatê Mezin, li erdekî vala, li kêleka çemê bajêr, di bin ronahiya stêr û heyvê de, bi sê berikan, hate kuştin (Uzun, 2002: 371).” Lê Welatê Çiyayan bi gelemperî bi sîfatên neyênî derdikeve pêş û ev jî ji ber bûyerên tîn serê lehengan e. Bi çavê Baz Welatê Çiyayan “welatê lanetkirî (Uzun, 2002: 293).”, “welatê terr.. (Uzun, 2002:297)” e; “Bêhna xwîne ji wir tê, xwîne ew welat vegirtiye, şidetê ew welat hîpnotîze kiriye. Rindî û xirabî, başî û kirêfî ketine nav hev, tu pîvan nemane (Uzun, 2002: 318).” Kevok jî piştê perwerdeyê ku derbasî axa Welatê Çiyayan dibe, bi van gotinan dîmena li pêşiya wê ye tasvîr dike:

Kevok dibîne. Rastiya ku wan behs dikir, rastiya vî welatê mirinê li ber çavê wê ye. Darên kevnare, mezin şewitî ne! Guleyên topên hawanê di gewdeyên wan de teqiyane. Darên abadîn hilweşiyane. Şopên çekên law, topên hawanê, mitralyozên mirinê, li her derî dixuyin. Heta li ser kevir, qûç, zinar û latan! Heta kevir, kuç, zinar û lat jî şewitî ne, reş bûne! Li erdê bi navê hêşinahiyê tu tiştê nemaye, her tişt, her der şewitiye. Mîna komirê, her der reş e. Her der hilweşiyayî, terkkirî ye. Dar, devî, çand bi gulokên êgir şewitî dinya tenha, aram. Ne kesek, ne teyrek. Însan nîn in, tevgera însanan nîn e, hez nîn e, sewda nîn e. Her der, her tişt mirî. Bi tenê şopên kînê, şopên nefretê hene. Û qîrîn. Û gazîn. Û qîrîn û gazîna bêdeng ya tebiyeta ku bi reşahiya şewatê reşa xwe girêdaye. Reşahî. Reşahiyek ku bi destê însanan hatiye pê. (Uzun, 2002: 239)

Nivîskarê ku Kevok pê re diaxive û jê alîkariyê dixwaze, bi gelemperî ji Welatê Mezin re dibêje, “welatê tirs û xoftijî (Uzun, 2002: 355)”, “wî welatê mirin û kuştinê (Uzun, 2002: 372)”. Mader ji bo Welatê Çiyayan dibêje “welatê bêgav û bêçareyan, welatê zehmetî, nexweşî û dijiwariyan e (Uzun, 2002: 322).” Li cîhekî din jî bi van gotinan vebêjer behsa Welatê Çiyayan dike: “Li cîhê herî dûr ê cihan, însan û însaniyetê (Uzun, 2002: 234).” Di van çend mînakên de jî diyar e ku di romanê de bi nêrîneke neyênî navê Welatê Çiyayan derbas dibe. Lê em ji bîr nekin ku ew welat ji aliyê dagirkeran ve hatiye kavilkirin; gund hatine şewitandin, gundî hatine kuştin, xweza bi bombekirinê giran ve hatine hatine şewitandin. Ger ew derbûbe dojeh, musebîb desthilatdariya Welatê Mezin e.

Li hember vê “dojeh”ê, ew cîhê ku Baz û Kevok xwe lê vedişêrin bi van hevokan hatiye dayîn: “Baz û Kevok, li deverên ronahiyê, di nav ronahiyê de (Uzun,

2002: 353).“ Wekî bihuştê tê tasvîrkirin.

Ji bo Baz welat, artêş û General Seradar pîroz in û her perçe axa welat jî yek e. Lê li Welatê Çiyayan hinek serhildêrên ku ji aliyê dujminên welêt ve hatine xapandin, li Welatê Çiyayan tengasiyê û cudatiyê derdixin. Ev der ji bona wî qada nêçîrê ye. Dema ku fermandarê wî dibêje tu dê terfî bikî û em dixwazin tayîna te ji Welatê Çiyayan hildin cihekî din, Baz vê naxwaze qebûl bike. Dema rabirdûya xwe hîn dibe û naxwaze Kevokê teslîmî artêşê bike, biryara revê dide. Kevok jî Welatê Çiyayan wekî welatê xwe, axa xwe dibîne. Ji ber ku evîndarê wê diçe, ew jî diçe nava şer. Kevok ji Jîr re dibêje, “mere wî welatê bêyom (Uzun, 2002: 280).” Lê piştî dîlketin û mirina hevalên wî, Welatê Çiyayan dişibîne dojhê. “Nefret, ji vî welatî, ji wî welatî[...] (Uzun, 2002: 347).” Di beşa dawî ya romanê de jî Baz ji Welatê Çiyayan re dibêje, “welatê mirinê (Uzun, 2002: 374).”

Wekî romana Mehmed Uzun, di romanên Firat Cewerî de jî navê welêt derbas nabe, navê bajarê ku Temo û Dîana lê de ne, nayê gotin. Lê ji aliyê fîzîkî ve mezinbûn û ji aliyê polîtîk ve jî girîngbûna wê Amedê tîne bîra mirov. Di heman demê de, ew çalakîya edebiyatê ya ku nivîskarê hevalê Temo tev lê dibe, mêvanên wekî Celîlê Celîl û Mistefa Îzedîn Resûl tev lê dibin jî li Amedê pêk tê.²

Di *Ez ê yekî bikujim* de Temo, panzdeh salan di girtîgeha bajarê ku di xortaniya xwe de dixwestin rizgar bikin û jiyaneke biratî însa bikin de dimîne. Dema ji hepsê dertê, dibêje li vî bajarî kes li min xwedî dernakeve. Ji aliyê polîtîk, exlaqî û hişmendî ve bajêr guheriye û ev veguherîn jî li gor Temo, veguherîneke neyênî ye. Ji ber vê derheqê bajêr de van gotinan dibêje:

Min bikaribûya bajar bikuşt, digel ku heta niha min gêrikek jî neêşandiye, min ê teksîr nekira. Ez zanim ew bi kêra min nayê kuştin, nikarim agirekî jî pêxim. Lê Neron ew mîrxasî kir, agir bi zirecêba Romayê xist, diya xwe jî kuşt, bû dîrok. Ez ê nikaribim wê mîrxasiyê bikim, nabim dîrok, naxwazim jî. Ez ne mîna Neron birçiyê desthilatdariyê me, rebenek im. (Cewerî, 2008: 31-32)

Elbet dema em behsa guherandinê dikin, ne tenê guherandinên razber, guherandinên şênber jî zêdene. Temo van guherandinan jî bi vî avayî tîne zimên: “Lê bajêr nas nakim, bajar ne wek bajarê berê yê, şênîyên wê guherîne. Lixwekirina wan hatiye guhertin, avahî ne wek berê ne. Berî panzdeh salan, ne mirov wilo bûn, ne jî avahî. Reng û rûçîkê her tiştî hatiye guhertin. Jixwe gava niha hebekî radiwestim û li avahiya li hember dinihêrim, ez wê jî qet nas nakim. Tu dibêjî qey ev ne bajarê min, lê dîmenên filman in (Cewerî, 2008: 46).” Di beşeke dinê de jî behsa guherandinên bajêr dike û dibêje, navê bajêr jî guherandine, hinek kesan jî navê bajarê kevn, wekî nîşaneya mîrxasiyê li xwe kirine. Vê rewşê rexne dike. Lewre

2 <http://arsiv.ntv.com.tr/news/297981.asp> (Dîroka Jêgirtinê: 10.04.20)

yên viya dikin, xwe di binê siya bajêr de bi qîmet dikin, bi gotina Temo (Cewerî, 2008: 31). Di *Lehiyê* de jî em dibînin ku Temo naxwaze here Awrûpayê, dixwaze vegere nava hevalên xwe yê girtîgehê. Lewre ew bajarê ku di dil û serê xwe de şênber kiriye, dibîne ku li holê nîn e (Cewerî, 2011: 156-157). Ew bajêr jî bo *Lehiyê* jî wekî dojhê ye. Ji xwe ew jî lavayî Nivîskar (Alan) dike, dibêje min ji vê dojhê derxe. Lê *Lehiya* li Awrûpayê çend salan derbas dike jî xerîbî û biyanîbûna xwe tam ji ser xwe nikare bavêje. Lewre di nava dubendiyê de ye, gelo here Almaniyayê diya xwe bibîne, yan jî careke din vegere çiyê.

Alâattin Karaca dibêje di meknan de ruh û çanda kirde, şewq dide. Mekan perçeyeke girîng ya bîra mirov e. Mekan hemanke girîng e ku mirov bi demê ve, bi dîrokê ve, bi çandekê û bi nasnameyekê ve girê dide (Karaca, 2010: 389). Lê di romanên de leheng jî wan meknan dixwazin birevin. Di navbera wan û meknan de qutbûnek heye û ev jî dibe biyanîbûneke mekani.

3. ENCAM

Di sê romanên ku em li ser wan xebitîn de em dibînin ku bi taybet kesên ku em dikarin bibêjin rewşenbîr in, di nava xetereyan de ne. Xwestek û xebatên serlehengên romanên têk diçin. Ji ber vê jî hem ji aliyên fîzîkî û hem jî ji aliyên derûnî ve birindar in. Lewre xebatên wan hêzên dewletan ditirsînin û çavên wan hêzan hertim li ser van kesan e. Ji ber xebatên xwe tînan binçevkirin, girtin û kuştin. Bûyêren bi vî awayî jî dibe sedem ku yê jî ber van xebatan nehatine binçavkirin, girtin û kuştin; ditirsin ku dê encama wan jî bi vî awayî be. Ev jî dibin sedem ku mirov ji xebatên xwe vekişin, ji rêxistin û tevgerên ku tê de faalîyetan dimeşînin dûr kevin. Mirov ji aliyê polîtîk, çandî, mekani, olî, aborî û psikolojiyê ve ji xwe, ji civak û cîmaetên xwe re biyanî bin.

Di romanên de Temo, Dîana/Lêhî, Baz, Kevok wekî serleheng derdikevin pêş me. Her çar jî karakterên polîtîk in û ji bona netew, çand û gelê xwe di nava liv û tevgeran de cîh girtine û tîk çûne. Temo hatiye girtin û ji ber sê mehan di binê îşkenceyan de maye, derûniya wî xirab bûye. Dîana/Lêhî û Kevok perwerdeyê polîtîk û çekdarî dibînin û derdikevin ser çiyê û wek şervan dîl dikevin destê dewletan û ji ber kirinên kirêt tînan serê wan, em dikarin bibêjin derûniya wan jî birindar e. Baz, wekî amrazê mirin û kuştinê di nava artêşê de hatiye wezîfedarkirin. Lê di dawîya salên xwe yê di van karan de, hîn dibe ku ew jî ji wan kesên ku wî û artêşa wî qir li wana aniye, ye. Ew jî di dawiyê de ji artêşê direve. Ev hemû kes, ji aliyê derûniyên xwe ve birindar in. Ji welat û axa xwe re, ji netew û gelên xwe re, ji civakên xwe re û ji rêxistin, tevger, partîyên xwe re biyanî ne. Ji wan vedîqetin, dûr dikevin û îdeolojî û fikrên xwe yê berê poşman in. Paş de gav diavêjin û ev jî wana dikê biyanî. Bi vî awayî romannûsan bi van romanên biyanîbûna polîtîk,

psîkolojik û mekanî anîne ziman. Di romanan de ev ruhên birîndar ji xwe re star-gehan digerin, lê wekî gotina Edward Said, ew carekî bûne bîyanî, mişextî. Êdî çi bikin jî, ew dê heta hetayî bêcîh û bêwar bin, ango biyanî bin.

4. ÇAVKANÎ

- Cewerî, F. (2011). *Lehî*. Stenbol: Nûdem.
- Cewerî, F. (2008). *Ez ê yekî bikujim*. Stenbol: Avesta.
- Deleuze, G. ve Guattari, F. (1990). *Kapitaliz ve Şizofreni -1: Göçebelimi İncelemesi*. Ali Akay (Çev.). İstanbul: Bağlam.
- Demirer, T. ve Özbudun, S. (1998). *Yabancılaşma*. Ankara: Öteki.
- Fromm, E. (1973). *Çağımızın Özgürlük Sorunu*, Bozkurt Güvenç (Çev.). Ankara: Özgür İnsan.
- Fromm, E. (1997). *Özgürlük Korkusu*. Roza Hakmen (Çev.). İstanbul: Güloğlu.
- Fromm, E. (1982). *Sağlıklı Toplum*. Yurdanur Salman-Zeynep Tanrıseven (Çev.). İstanbul: Payel.
- Guntrip, H. (2003). *Şizoid Görüngü – Nesne İlişkileri ve Kendilik*. İstanbul: Metis.
- Horney, K (1995). *Çağımızın Nevrotik Kişiliği*. Selçuk Budak (Çev.). Ankara: Öteki.
- Karaca, A. (2010). *Lâkin Vatandan Ayrılışın Izdırabı Zor*. Hasan Akay – M. Fatih Aydın (Haz.). *Kırk Bir Dize Kırk Bir Yorum*. İstanbul: Hat.
- Kızıltan, G. S. (1986). *Kişinin Silinen Yüzü – Çağımızda Yabancılaşma Sorunu*. İstanbul: Metis.
- Köknel, Ö. (1990). *Korkular Takıntılar Saplantılar*. İstanbul: Altınkitaplar.
- Koroğlu, E. ve Bayraktar, S. (2010). *Kişilik Bozuklukları*. Ankara: HYB.
- Lefebvre, H. (2017). *Mekânın Üretimi*. Işık Ergüden (Çev.). İstanbul: Sel.
- Mandel, E. (1974). *Marksist Yabancılaşma Teorisi*. Ahmet Muhittin (Çev.). *Yeni Adımlar-Aylık Sanat ve Siyaset Dergisi*, S.14.
- Marcuse, H. (1975). *Tek Boyutlu İnsan*. Afşar Timuçin ve Teoman Tunçdoğan (Çev.). İstanbul: May.
- Oisermann, T.I. (1974). *Marksist Düşüncenin Problemleri-İnsan ve Yabancılaşması*. Uluğ Nutku (Çev.). *Türkiye Defteri*, S.9, s.47.
- Pappenheim, F. (2002). *Modern İnsanın Yabancılaşması*. Salih Ak (Çev.). Ankara: Phoenix.
- Tarakçıoğlu, Dr. B. (1990). *İşkence Olayı-Yolaçtığı Bedensel ve Ruhsal Rahatsızlıklar, Tedavi ve Rehabilitasyon*. İstanbul: Belge.
- Tolan, B. (1980). *Çağdaş Toplumun Bunalımı-Anomi ve Yabancılaşma*, Ankara: Ankara İktisadî ve Ticarî İlimler Akademisi.
- Uzun, M. (2002). *Ronî Mîna Evîne Tarî Mîna Mirinê*, Stenbol: Avesta.

Extended Abstract

Modern Kurdish literature begins with poetry at the end of the nineteenth century. The first Kurdish novel was published in 1935. However, the literature was interrupted for the wars, political conflicts and conflicts in the Kurdistan geography. Kurdish in Turkey's officially banned until the 1990s due to the work of the authors give in exile. The number of novelists in the Kurmanji dialect has increased after the 1990s. We would like to emphasize the names of Mehmed Uzun and Firat Cewerî among the Kurdish writers. Mehmed Uzun and Firat Cewerî have great efforts in the Kurdish novel. Mehmed Uzun wrote seven novels throughout his life and Firat Cewerî took his place in the history of the Kurdish novel with four novels he has written so far. Both authors went through similar processes traces of which can be seen in their novels. In the novels called *Ronî Mîna Evînê Tarî Mîna Mirinê, Ez ê Yekî Bikujim û Lehî*, which we will focus on, we see that the protagonists have national consciousness. They love their country, city, language and culture. The heroes took part in political works and struggled in their youth. They are physically and psychologically in good condition and handsome. In these novels, heroes who have a political identity change their political and ideological ideas over the years; they move away from their country, culture and land. They don't want to live in that country, in those lands and among those people. Therefore, they want to get away from their community. Meanwhile, their psychology deteriorates. In other words, these novels reflect political, psychological and spatial alienation, and we want to analyze them from these aspects.

Thematically, we have stated that three types of alienation stand out in these novels: spatial, political and psychological alienation. We will first look at spatial alienation. Space is important in the novels of Mehmed Uzun and Firat Cewerî. Because it represents an affiliate. Heroes love and work for these places in the chronological flow of events. What is meant here is the places where the heroes were born, raised and lived. But when events unfold in a way that they don't want, your heroes begin to hate space. So they become alienated from the place. For example; Baz, who is the hero of Mehmed Uzun, is happy to live in the country of "General Serdar". He is used to living in the Land of the Mountains. But he knows that there is a stranger there. When he learns that he is actually there, he cannot accept it. Kevok fights for the Land of the Mountains, his ancestral homeland. But after being captured, he likens the geography to hell and wants to escape and leave. Do not want to live in the city where they fight for both Temo and Dîana / Lehî in *Ezê yekî Bikujim* and *Lehî*. Temo goes to prison. Dîana / Lehî goes to Sweden. Another type of alienation associated with spatial alienation in heroes is political alienation. The heroes in the novels that are the subject of our study engage in political and military activities. But their bitter experiences also distract them from the political ideas they defend to death. They move away from the group, party or formation they are a member of. They begin to question, even criticize, the thoughts they previously defended. Thus, political alienation takes place.

As the third type of alienation, we will refer to the type of psychological alienation. By psychological alienation, we mean that the heroes become psychologically ill. In both *Ronî Mîna Evînê Tarî Mîna Mirinê* and *Ezê yekî bikujim* and *Lehî*, the negativities experienced negatively affect the psychology of the heroes. For example, in Mehmed Uzun's novel, Baz

has problems with his wife and cannot establish successful relationships with the people around him. He prefers to judge the other person instead of evaluating his own actions. Kevok suffers severe mental and psychological torture. Diana / Lehî, the hero of Firat Cewerî, was tortured. They make him prostitute by force. He tries to kill himself. He thinks someone else can save him. Temo receives psychological treatment for the severe torture he suffered. He uses medicine for his psychology. Lehi goes to Sweden, but cannot establish a new life for herself there. Temo finds salvation returning to prison, while Lehî plans to join the organization again. Therefore, we can say that both authors depict the spatial, political and psychological alienation they see in their societies in their novels.